

Міністерство освіти і науки України
Львівська академія мистецтв

На правах рукопису

БОНДАРЧУК
Ярослава Віталіївна

УДК: 7.03
(477.81)

**Мистецтво Острозького осередку
др. пол. XVI – п. пол. XVII століття**

**(Синтезування середньовічних візантійських
та ренесансних західноєвропейських
ідейно-художніх концепцій)**

Спеціальність 17.00.05 — образотворче мистецтво

Я. В. Б.

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів — 2002

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00762147 (R)

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Національному університеті

Науковий керівник:

доктор мистецтвознавства,
професор, завідувач відділу мистецтвознавства
Інституту народознавства НАН України
ОВСІЙЧУК Володимир Антонович

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, старший науковий співробітник,
завідувач відділу образотворчого мистецтва
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Рильського НАН України
ФОМЕНКО Валентин Миколайович;

кандидат мистецтвознавства, завідувач відділу давнього мистецтва Національного
музею у Львові
СИДОР Олег Федорович

Провідна організація:

Національна академія образотворчого мистецтва
та архітектури,
кафедра теорії та історії мистецтва

Захист відбудеться « 12 » зрудня 2002 р. о « 11 » годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.103.01 у Львівській академії мистецтв (79011,
м. Львів -11, вул. Кубійовича, 38)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівської академії мистецтв
(79011, м. Львів-11, вул. Кубійовича, 38)

Автореферат розісланий « 8 » листопада 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор мистецтвознавства

СТЕЛЬМАЩУК Г.Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з нагальних проблем сучасного мистецтвознавства є вивчення творчої спадщини найбільших художніх осередків України, визначення їх характерних рис та їх ролі в розвитку вітчизняного мистецтва. У др. пол. XVI – п. пол. XVII ст. одним з найвизначніших центрів української культури був Острог. Виявлені за останні роки в архівах імена митців Острога XVI–XVII ст., а також придбані під час музейних експедицій 1970–1980 рр. твори іконопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва Острожчини та археологічні дослідження пам'яток архітектури міста спонукають до висновку, що Острог відігравав таку саму важливу роль у мистецькому житті Волині, як Львів у Галичині. Мистецтво Острозького осередку як непересічне цілісне явище в історії української культури досі не було предметом спеціальної уваги вчених. У літературі аналізувалися або згадувалися лише окремі пам'ятки архітектури, твори іконопису, портретного малярства, скульптури, графіки цього осередку в загальному контексті розвитку мистецтва України того часу. Художня спадщина митців Острожчини заслуговує того, щоб стати об'єктом самостійного спеціального вивчення. Її дослідження як особливого культурного феномена дозволить значно розширити наші уявлення про творче життя цілого регіону, який мав у той період безперечно великий вплив на розвиток культури всієї Західної України.

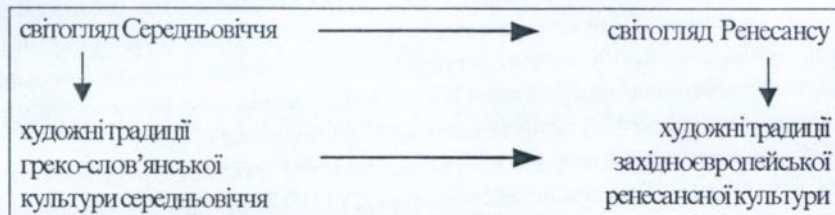
Мистецтво Острозького осередку, розквіт якого припадає на межу століть, було частиною широкого культурно-історичного процесу поширення Ренесансу в Україні. Рубіж XVI–XVII ст. був перехідною добою між двома культурними епохами. Його живили ідеї як ренесансної, так і середньовічної культури. Завжди актуальна для митця проблема традиції та новаторства виявилася в цей час в особливо загостреному вигляді, система художнього мислення носила компромісний характер, поєднуючи в собі елементи середньовічного та ренесансного світогляду. Отже, аналіз мистецтва Острожчини XVI–XVII ст. неможливий без розгляду проблеми взаємодії ідейно-художніх концепцій Середньовіччя та Ренесансу.

Необхідно зазначити, що, локалізуючись у часі та просторі, проблема: “Ренесанс-Середньовіччя” в українській культурі XVI–XVII ст. тісно пов'язана з проблемою: “Захід – Схід”, оскільки культура Західної Європи розвивалася в цей період на основі ренесансного світогляду, а основою традиційної церковної культури східнослов'янських народів залишалась середньовічна візантійська спадщина.

Саме в Острозі синтезування візантійських та західноєвропейських традицій, яке було характерним для культури всієї України того часу, набуло особливого значення. Завдяки діяльності науково-освітнього гуртка академії місто стояло в авангарді боротьби, спрямованої на відстоювання національної самобутності української культури. Разом з тим в Острозі склалися сприятливі умови для засвоєння ренесансних надбань Західної Європи. Їх зерна знаходили тут благодатний

грунт для свого розвитку не тільки внаслідок географічної близькості до західноєвропейських країн та тісних контактів володарів міста з правлячою верхівкою Речі Посполитої, Австрії та Риму, але насамперед внаслідок діяльності “тримовного ліцею” – слов’яно-греко-латинської академії. Чимало її викладачів, що приїхали із західноєвропейських університетів, були головними носіями ренесансної ідеології.

Проблема взаємодії візантійських та західноєвропейських художніх традицій в українському мистецтві XVI–XVII ст. розглядалася в різних аспектах та з різних позицій в роботах багатьох мистецтвознавців (В. Залозецького-Саса, О. Зілинського, В.І. Свенціцької, В. А. Овсійчука, О. Ф. Сидора, Д. В. Степовика, П. М. Жолтовського та ін). Завдання даної роботи полягає в тому, щоб пов’язати синтезування художніх традицій двох культур із світоглядними концепціями Ренесансу та Середньовіччя. Вивчення ідейного та художнього синтезу культур неможливе без усвідомлення ядра кожної з них, яким є світогляд – система поглядів на світ, Бога та людину, виражена в релігійно-філософських та етичних концепціях XVI–XVII ст. За вдалим висловом українського культуролога В. Залозецького-Саса, мистецтво має “світоглядне підпорядкування” Отож, розгляд співвідношення середньовічних та ренесансних традицій в мистецтві XVI–XVII ст. підводить до ще однієї важливої проблеми – взаємодії мистецтва з світосприйняттям, іншими словами, взаємодії ідеї та художнього образу, ідейно-філософського та образно-художнього осягнення дійсності. Virішення цього питання дозволить розглянути традиційну схему взаємозв’язку: візантійські середньовічні художні традиції – ренесансні художні традиції у більш складному ракурсі, через призму взаємозв’язків світоглядів. Отримаємо таку систему взаємодії:

Ця система є конструкцією логічного розгортання теми в даному дисертаційному дослідженні. Розгляд взаємозв’язків світоглядних концепцій двох епох між собою та з мистецтвом дозволить не тільки проаналізувати поєднання середньовічних та ренесансних засобів у різних видах мистецтва, але й зрозуміти ідейне підґрунтя цього явища, дослідити синтез ідей двох культур, який знайшов свій зовнішній матеріальний вияв у художній творчості.

Актуальність осягнення проблеми ідейно-художнього синтезу Середньовіччя та Відродження визначається не тільки суто мистецтвознавчими завданнями, але й має суттєве значення в світлі нових тенденцій у сучасній свідомості, викликаних прагненням опанувати культурну спадщину минулих століть у процесі пере-

ходу мислення на новий недювальний рівень еволюції. Стара одномірна форма світовідчуття (принцип: “це або те”) вже вичерпала себе. Щоб перебороти дихотомічність мислення і одномірне площинне бачення світу, треба перейти на новий рівень свідомості. В цьому плані надзвичайно актуальним є синтез середньовічного та ренесансного типів світосприйняття, що відбувався в культурі України др. пол. XVI – п. пол. XVII ст. і знаходив яскравий вияв у мистецтві. Це був шлях подолання одностороннього підходу до осягнення буття, створення багатомірної кругової форми світовідчуття (принципу: “і це і те”). У взаємодії середньовічного та ренесансного світобачення виявилось споконвічне прагнення людини до єднання її цілеспрямованої діяльності на землі, скерованої на виконання власних реальних потреб (руху в лінійному просторі та часі – по еволюті) з внутрішнім вертикальним рухом до Бога (по інволюті), як до безмежної мети буття. Синтезування цих двох напрямлень свідомості людини долає її лінійну одномірність, приводить до багатогранного бачення світу, може вивести суспільство на новий рівень гармонійного існування.

Зв’язок роботи з науковими темами. Дисертація виконувалась в рамках перспективного плану дослідження культури та мистецтва Острозького осередку XVI–XVII ст. Центром вивчення спадщини Острозької слов’яно-греко-латинської академії (1576–1636) Національного університету “Острозька академія”.

Мета роботи: на матеріалах художньої спадщини Острозького осередку довести, що ідейною основою розвитку мистецтва України XVI–XVII ст. був синтез світоглядних та художніх концепцій візантійської середньовічної та західноєвропейської ренесансної культури. Синтезування світоглядних та художніх систем двох типів культур стало основою українського Ренесансу. Для дослідження обраної мети поставлені такі **завдання:**

- проаналізувати культурно-історичний контекст розвитку мистецтва Острозького осередку др. пол. XVI– п. пол. XVII ст., його взаємозв’язок з духовним життям міста, з розвитком теолого-філософської думки діячів академії;
- прослідкувати ідеологічну основу синтезування візантійських та західноєвропейських художніх традицій в мистецтві XVI–XVII ст.;
- дослідити різноманітні аспекти взаємодії середньовічної та ренесансної ідеології в різних галузях мистецтва Острозького осередку др. пол. XVI– п. пол. XVII ст., а саме:
  - середньовічної вертикальної та ренесансної колової моделі світу в побудові простору храму та ікони;
  - середньовічних та ренесансних теолого-філософських концепцій Бога в концептуальному та художньому вирішенні іконописних образів Христа, Богородиці, святих,
  - середньовічного та ренесансного усвідомлення особистості – в портретному малярстві;

- середньовічної та ренесансної концепції життя та смерті людини – в меморіальних пам'ятниках князів Острозьких,
- середньовічних та ренесансних традицій декорування в оздобленні книг, споруд, предметів вжитку;

• визначити роль Острозького осередку в ствердженні ренесансного стилю в мистецтві України XVI–XVII століття.

Об'єктом дослідження є пам'ятки мистецтва Острозького осередку др. пол. XVI–п. пол. XVII століття.

Предметом дослідження є виявлення синтезу ідейно-художніх концепцій середньовічної греко-візантійської та ренесансної західноєвропейської культури в українському образотворчому мистецтві др. пол. XVI–п. пол. XVII століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють др. пол. XVI–п. пол. XVII ст. – період розквіту ренесансного мистецтва в Україні, який збігається з періодом найвищого піднесення Острога як центру культури, освіти та мистецтва України. Ствердження нового стилю бароко в др. пол. XVII ст. обумовило кінцевий хронологічний рубіж дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

- введени в науковий обіг твори іконопису, портретного малярства, скульптури, графіки Острожчини др. пол. XVI–п. пол. XVII ст., які досі були невідомі в мистецтвознавчій літературі;

- комплексно висвітлено мистецтво Острозького осередку епохи академії в аспекті його взаємодії з релігійно-філософськими концепціями всесвіту, Бога та людини середньовічної та ренесансної культури;

- взаємодія західноєвропейських ренесансних та середньовічних (греко-слов'янських та візантійських) художніх традицій розглянута через призму взаємозв'язків світоглядів двох епох;

- прослідковано механізм ідейного та художнього синтезу двох культур, шлях трансформації ідей середньовіччя в ідеї Відродження та відображення цього процесу в пам'ятках мистецтва;

- виявлені глибинні внутрішні аналогії в розвитку філософської думки та художньої творчості, у процесах мислено-логічного та художньо-образного пізнання світу;

- визначено місце Острозького осередку в мистецтві та культурі України XVI–XVII ст., його роль в ствердженні ренесансного стилю в Україні.

Методологічною основою даної роботи є принципи логічної послідовності, системності та історизму. Мистецтво Острозького осередку розглядається за культурологічним методом, як цілісне явище національної культури і як феномен певної культурно-історичної ситуації, у взаємодії з соціальними та історичними факторами, з іншими чинниками культури: філософією, релігією, літературою, у зв'язку з синтезуванням світоглядних засад доби Середньовіччя та Відродження. Для ви-

явлення глибинних аналогічних процесів у розвитку філософської думки та мистецтва використано порівняльно-історичний аналіз як у синхронному, так і в діахронному вимірах. На ґрунті іконологічного та психологічного аналізу простежена еволюція образів Христа, Богородиці та святих у пам'ятках іконопису, а також еволюція особистості в творах портретного малярства Острозького осередку. Для з'ясування ідейно-символічного навантаження пам'яток іконопису застосовано іконологічний метод Е. Панофського. При вивченні художніх особливостей творів мистецтва було використано метод мистецтвознавчого аналізу та синтезу.

Джерельну базу дослідження становлять: твори української полемічної літератури др. пол. XVI– п. пол. XVII ст., праці релігійних філософів, богословів і мистецтвознавців, у яких розглядалася проблема синтезування світоглядних та художніх засад середньовічної та ренесансної культури, а також пам'ятки мистецтва Острожчини XVI–XVII ст.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації стануть базою для подальших досліджень культурної спадщини минулих століть, у галузі українського мистецтвознавства, можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць, навчальних посібників. Одержані результати знайдуть застосування в музейній практиці, для уточнення атрибуцій, організації експозицій, в проведенні екскурсій, у краєзнавчій роботі, вихованні молоді на кращих традиціях творчої спадщини нашого народу.

Апробація дослідження. Основні положення та результати досліджень висвітлювалися на наукових конференціях: III та IV Всеукраїнських конференціях “Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації” (Луцьк. 1996, 1997), VII та VIII Міжнародних конференціях “Пам'ятки сакрального мистецтва Волині” (Луцьк. 2000, 2001), Острозьких читаннях (Острог. 2001, 2002), науковій конференції “Острозькій академії – 425 років” (Острог. 2001), викладені в 12 публікаціях.

Структура дисертації визначається метою та завданнями дослідження, конструкцією логічного розгортання матеріалу, методологією його структурування. Основний текст дисертації (151 стор.) складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних літературних джерел (185 позицій), та додатка (106 ілюстрацій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дисертації обґрунтовується актуальність роботи, характеризується ступінь наукового опрацювання теми, визначається мета, об'єкт і методика дослідження, розкривається наукова новизна роботи, основні положення, що виносяться на захист.

РОЗДІЛ 1. Став наукової розробки теми та огляд літератури. Проведено критичний огляд літератури по темі дисертації. Пам'ятки мистецтва Острозького

осередку найбільш фундаментально були досліджені в ряді наукових праць О. М. Годованюк (1969, 1970, 1990), В. О. Александровича (1995), Г. Н. Логвина (1967, 1990), В. А. Овсійчука (1985, 1996), П. М. Жолтовського (1973, 1978), П. О. Білецького (1979), М. Т. Гембаровича (1962, 1969), Я. П. Запаса (1974), В. Ф. Любченко (1981), Д. В. Степовика (1982), О. Ф. Сидора-Гібелінди (1996). Що стосується проблеми взаємодії вітчизняних та західноєвропейських художніх традицій в загальному контексті розвитку української культури XVI–XVII ст. (внутрішнього потенціалу мистецтва із зовнішнім культурним простором), її порушували у своїх монографіях В. Залозецький–Сас (1939), П. М. Жолтовський (1978), В. І. Свенціцька (1983), О. Ф. Сидор (1983), Ю. П. Нельговський (1983), Д. В. Степовик (1982). У загальному осмисленні цієї проблеми в плані новаторства і традиції в культурі Відродження важко перебільшити значення праць Ю. М. Лотмана (1970), Н. О. Бердяєва (1922), Е. Гарена (1986), Л. В. Баткіна (1976), Г. Н. Єліної (1978).

Проблема синтезування ідейно-художніх концепцій Середньовіччя та Ренесансу не може бути вирішена без розуміння взаємодії світогляду та мистецтва, логічного та образного засвоєння дійсності. Різноманітні варіанти вирішення питання примату змістовного або декоративно-формального начала в мистецтві та осягнення проблеми: “ідея – образ” репрезентують праці О. Шпенглера (1923), Г. Вельфліна (1930), В. Залозецького (1939), М. Злата (1969), В. Маркузан (1970), Л. В. Мочалова (1983), Є. В. Артем’євої (1986), Г. Д. Гачова (1987), К. Г. Мяло (1987), В. А. Малахова (1988), Н. Н. Рубцова (1991), М. Н. Громова (1991), О. Зілінського (1993), Е. Панофського (1960) та ін.

Вивчення згаданої літератури дозволяє більш детально вирішувати дослідницьке завдання, яке претендує на відкриття нових аспектів синтезу слов’янської, греко-візантійської та західноєвропейської культури як основи ренесансного мистецтва України др. пол. XVI – п. пол. XVII століття.

РОЗДІЛ 2. Мистецтво Острозького осередку в контексті культурно-історичної ситуації в Україні в др. пол. XVI – п. пол. XVII століття. Розглядаються зв’язки мистецтва як із загальними соціокультурними процесами епохи, так і з культурно-історичною ситуацією, що склалася в Україні після прийняття Люблінської (1569) та Берестейської (1596) уній. Зростання національного та релігійного гніту, особливе приниження мови та віри, наступ більш розвинутої культури Заходу, що вів до цілковитого знеособлення нації, викликали міцний протест з боку різних верств українського суспільства, мобілізуючи їх на боротьбу за вітчизняну культуру, яка велась як шляхом ствердження самобутності власних культурних форм, так і шляхом засвоєння надбань ренесансного Заходу. Отже, і закономірності власного культурного розвитку, і неминучий вплив “духу часу”, що виходив із західноєвропейських країн – все це вело до ствердження Ренесансу в Україні. Виключна роль Острога в цій ситуації обумовлювалась тим, що, з однієї сторони, місто було центром антиуніатської та антикатолицької боротьби, спрямованої на

захист віри батьків, самобутності літератури та мистецтва. З іншого боку, тут склалися сприятливі умови для засвоєння надбань Західної Європи. У різних галузях мистецтва Острожчини того часу відбувалось запліднення місцевих традицій, виплеканих на ґрунті візантійської ідеології, ідеями ренесансної західноєвропейської культури. Це визначало високий рівень архітектури, малярства, декоративно-ужиткового мистецтва Острозького осередку, його вагоме місце в культурі України XVI–XVII століття.

РОЗДІЛ 3. Синтез середньовічних візантійських і західноєвропейських ренесансних концепцій світу та людини в мистецтві Острозького осередку др. пол. XVI – п. пол. XVII століття. Розглядаються конкретні прояви синтезу середньовічної та ренесансної світоглядних систем в іконописі, портретному малярстві, скульптурі, графіці Острожчини означеного періоду.

3.1. Відображення середньовічної вертикальної та ренесансної колової моделей світу в побудові простору храму та ікони.

Перехід від теоцентричного світосприйняття Середньовіччя до пантеїстичного світосприйняття Відродження привів до трансформування моделі всесвіту. Якщо в період панування теоцентричної філософії світ сприймався у вигляді великої вертикалі буття, на вершині якої знаходиться Бог, то ренесансний пантеїстичний світогляд, що стверджував всеприсутність Бога та цінність всього земного, урівноважив обидва кінці цієї вертикалі, трансформувавши її в більш складні моделі – терезів, гравітаційного хреста, кола або колеса всесвіту. При тому лінія, як символ єдиного континуального, не зникає, а переходить у нову якість. Дуально розведені протилежності: духу та плоті, душі та тіла, життя та смерті – сприймаються як єдині та взаємообернені.

Середньовічне сприйняття всесвіту у вигляді великої шкали буття, з її виключною спрямованістю до Абсолюту та зневаженням всього земного, приводило до підкреслення вертикальності в побудові простору культових споруд та ікон. А ренесансне пантеїстичне бачення світу, в якому Бог знаходиться не над вершиною неба, а присутній у всіх його елементах частинкою нескінченного єства («всюди є і все наповнює»), створювало гармонійні урівноважені образи. Рух до неба зливався в них зі спрямованістю в земний світ, з відображенням його краси.

Взаємодія світоглядів двох епох виявилась в об'ємно-просторовій конструкції хрестово-купольних храмів Богоявлення та Св. Трійці, у яких поєднуються дві моделі всесвіту: західноєвропейська готична вертикаль і православна колова модель, що об'єднувала образ чотирикутної земної тверді та образ купольного небесного склепіння. Через відсутність у куполі храму конкретного зображення творця стверджується ідея присутності Бога не лише на вищій сходинці буття, а й у всьому всесвіті, його розчинності у всьому земному. На давнє значення хреста, як символу Ісуса Христа та християнства, накладається нове ідейне навантаження ренесансного антропоцентричного світогляду, як символу єдності всіх протилеж-

ностей буття людини: духу та матерії, життя та смерті, добра та зла...

Перехід від середньовічної до ренесансної моделей світу позначився на розвитку простору ікони. На іконах XVI–XVII ст. “Успіння”, “Різдво Богородиці” та ін. середньовічна двомірна модель простору, що розвивається по вертикалі, сходинками великої шкали буття, поєднуючись з допомогою зворотної перспективи з простором перед іконою, трансформується у тривимірну. Це був крок до відображення реального простору на самій площині ікони. Намагання поєднати ірреальне небесне та реальне земне середовище виявилось не тільки через синтез двовимірного та тривимірного простору, але й через відображення конкретних архітектурних споруд, які оточували художника, як бачимо це на іконі “Різдво Богородиці” XVI ст. з с. Стадники.

3.2. Вплив світоглядних систем Середньовіччя та Ренесансу на концептуальне та художнє вирішення іконописних образів Христа, Богородиці та святих.

Розвиток моделі світу обумовив нове розуміння образів потойбічної трансцендентної реальності: Христа, Богородиці, святих. У Середньовіччя, коли земний світ сприймався як ворожий небесному, грішний та недосконалий, гідний лише бути засудженим, в образах Христа, Мадонни та святих підкреслювалась лише непричетність до нього, замкненість, скорбота та суворість. В добу ж Ренесансу сприйняття земного світу прекрасним, гідним любові та удосконалення, спонукало до акцентування в цих образах насамперед людяності, доброти та співчуття. На іконах Острозького осередку простежується їх еволюція у філософському, психоемоційному та іконографічному аспектах – від надприродності до людяності, від потойбічної відчуженості до лагідності, від візантійської іконографії до виявлення типологічних українських етнічних і місцевих рис. Така трансформація образів Богородиці та Христа не позбавляла ікону її сакральності, оскільки зв'язок з трансцендентним світом відбувався не шляхом відчуження від земного, а шляхом єднання з ним. В образах святих, втілених на іконах Острозького осередку XVI–XVII ст., виявилася нова ренесансна концепція особистості, що прагне рятувати весь світ не через містичне споглядання та молитву, а через активну дію – палку проповідь, як апостоли, добрі вчинки та справи, як Св. Микола, в запеклому двобойі з силами зла, як Св. Юрій. Взявши із середньовічної духовності поривання до Бога, ренесансна концепція особистості поєднала його з дієвою життєвою позицією, синтезувала полярно розведені позиції “східної” тенденції до самозаглиблення, знайдення абсолюту всередині себе, і “західної” пристрасної волі піднести до Господа не тільки себе самого, а й все громадянство світу, перетворивши його на царство Боже.

3.3. Взаємодія середньовічного та ренесансного усвідомлення особистості в портретному малярстві. Українська версія ренесансної концепції особистості, що втілювалась у поетичній та художній творчості острозьких митців, розвивалась на засадах візантійської культури і відрізнялась від західноєвропейської своєю більшою

залежністю від надприродного світу. Якщо західноєвропейські гуманісти вважали, що характери людей знаходяться не під владою божественних законів, а існують самі по собі, як прояв нескінченно різноманітної природи людини, острозькі просвітителі стверджували, що характер кожної людини залежить від присутності Бога в її душі. Якщо в західноєвропейській концепції особистості акцентувалась її неповторність та самобутність, то в українській – наголос робився на її духовність, на зв'язок з Богом. Отже, в ній поєдналося ренесансне усвідомлення необмежених потенційних можливостей розвитку людини і середньовічне усвідомлення повної залежності її від Бога. Ствердження людської особистості відбувалось через її співвідношення з більш високою трансцендентною реальністю, але, на відміну від середньовіччя, досягнення цієї реальності відбувалось не тільки шляхом молитви і споглядання, а й шляхом активної дії на землі.

Портрети Острозького осередку дозволяють прослідкувати еволюцію концепції людини протягом ренесансного періоду. У часи становлення та розквіту мистецтва Відродження особистість – це універсальний герой, людина – Бог, яка охоплює в собі всі можливості людської природи і виступає, насамперед, не як представник певної соціальної верстви, а як представник усього людства. Таке усвідомлення особистості, як багатогранного прояву всезагальної універсальної природи людини, знайшло своє втілення в гуманістичних портретах К. І. Острозького, Беати Костелецької, Софії Тарновської, у яких домінує не соціальна характеристика, а синтетична типізація образів. У період пізнього Відродження головним для людини стає не формування власної досконалості, а власна справа, свій інтерес, як бачимо це на портреті Василя-Костянтина Острозького, на якому князь рахує золоті монети, ніби купець або міняйло. Конкретність безпосереднього сприйняття синтезується в цьому портреті з узагальненням образу князя як мудрого правителя, який, як істинний син гуманізму та Відродження, віддає свої гроші на суспільні потреби, зокрема, на розвиток культури та освіти. Його економічна активність набуває в світлі нових критеріїв оцінки людини особливо позитивних якостей. Наступний етап еволюції особистості полягає в усвідомленні її трагічних суперечностей. У період кризи Відродження, як і в добу Середньовіччя, людину вже не вважали центром всесвіту, а лише його маленькою частинкою, сповненою суперечностей. У її взаєминах із світом акцент знову переноситься на протистояння, що породжує конфлікти, гірке розчарування, відчуття крихкості життя. З портретів зникає всеперемагаюча впевненість у своїх силах. Стала зрівноваженість і стриманість почуттів поступаються місцем духовному напруженню та збентеженню. Характерними прикладами таких творів є портрети Василя-Костянтина Острозького в похилому віці, портрет Мелетія Смотрицького, написаний в останні роки його життя в Дерманському монастирі, парний темперний портрет Василя-Костянтина Острозького та його сина Олександра в Троїцькій церкві Старокостянтинівського замку. Розкриття неординарних особистостей відбувається тут через їх трагедію.

Втрата загальногуманістичного ідеалу Відродження приводить до соціальної конкретизації особистості, яка виступає вже, насамперед не як частинка всього людства, а як частинка визначеного соціуму, як представник свого класу. У Речі Посполитій ця загальна тенденція розвитку портрету співпала з поширенням ідеології сарматизму, культом ідеалу воїна-християнина. На цій соціологічній основі розвивається портретний живопис, в якому соціальна характеристика стає найсуттєвішою рисою особистості, як, наприклад, у портретах Януша та Олександра Острозьких, Януша Сангушка, у портреті Невідомого в червоній шубі та інших.

3.4. Втілення середньовічних і ренесансних концепцій життя та смерті в меморіальних пам'ятниках князям Острозьким. Розглядаються питання спільності філософської семантики меморіальної пластики Середньовіччя та Ренесансу. Філософські концепції життя та смерті двох епох, незважаючи на свої розбіжності, були побудовані на спільному принципі взаємооберненості протилежних процесів буття: активність і рух переходять у нерухомість і спокій, життя закінчується смертю, але смерть перетворюється на нове вічне життя. Проте, якщо у середні віки смерть однозначно вважали благом, тому що вона дає звільнення душі від темниці тіла, то в добу Відродження, коли стверджувалась нерозривність матерії та духу, смерть сприймали трагічно, як зло, яке нищить гармонійне поєднання тіла та душі людини. За словами Колоччо Салотаті, “хоч продовжує жити душа, яка є безсмертна, тіло повертається в землю, звідки воно вийшло, і людина вже перестає існувати, як тільки руйнується гармонія людського цілого”. Цю трагедію ренесансні митці намагались подолати в меморіальній пластичці акцентуванням моментів, що возвеличували людину. Отже, в надгробках Відродження не було підкреслення ні стану смерті, ні стану потойбічного життя, як у середньовічних пам'ятниках. Залишався лише слабкий натяк на смерть, оскільки померлі зображувалися сплячими Але виразний рух їх тіла сприймався як маніфест перемоги життя. До такого типу пам'ятників належить надгробок К. І. Острозького, виконаний у 1579 р. на замовлення його сина чеським скульптором Себастьяном Чешеком і встановлений в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

Криза світогляду Відродження, повернення до середньовічної містики обумовили акцентування безпомічності та розгубленості людини перед потойбічним, що виявилось в переважанні уклінних постатей в надгробках поч. XVII ст. В уклінних позах зображені Януш та Сюзанна Острозькі в їх монументальному пам'ятнику, створеному Яном Пфістером та Вільгельмом ван ден Блоке в 1612–1624 рр. у Тарновському костелі. Подружжя на колінах молиться перед смертю за спасіння своїх душ. Численні деталі надгробка розповідають про незбагненну таємницю кінця людського життя. Проте цей монумент був не тільки накопиченням жадливих символів смерті, а ніс на собі відбиток духовності двох епох. Середньовічний страх перед потойбічним поєднується в ньому з ренесансною гордістю за людину та усвідомленням її величі, містичне нерухоме спілкування з Богом – з активною

діяльність, що передається через чисельні алегоричні скульптури, щедро введені в композицію пам'ятника його творцями. Увага до алегорій свідчила про прагнення розірвати релігійний сервілізм і усвідомити людину не через догми теології, а крізь призму моральних та філософських понять.

3.5. Вплив середньовічного та ренесансного трактування богословського тексту на створення графічних образів острозьких стародруків. Розглядається питання впливу трактування тексту Святого Письма на формування художнього образу в книжковій мініатюрі та графіці як співвідношення вербального та візуального поля діяльності людини. Відповідно до складного трактування тексту, в якому перепліталися середньовічні та ренесансні погляди, у книжковій мініатюрі та графіці Острозького осередку XVI–XVII ст. спостерігаємо подвійне розуміння художнього образу, що поєднував ідеї теоцентричного та антропоцентричного світогляду. Яскравим прикладом синтезування ідей та художніх засобів двох епох є зображення Василя Великого в його “Книзі о постничестві” (Острог, 1598). Ілюструючи головну ідею твору про перевагу духовного життя над тілесним, художник підкреслив особливий аскетизм цього богослова, але розмістив його постать у пишному ренесансному оточенні. В одній художньо досконалій композиції силою свого таланту він примирив два протилежних начала: аскетичну духовність та самовдосконалення, яке було квінтесенцією середньовічної культури, і чуттєву насолоду красою земного світу, яке було породжене культурою Відродження.

Співвіднесення середньовічного та ренесансного трактування художнього тексту позначилось на гравюрах «Ляменту дому княжат Острозьких» (1604). Дві подібні ілюстрації, розміщені на початку та в кінці книги, суголосні провідній ідеї змісту, у якій відобразилась ренесансна активність та містична духовність середньовіччя, ідеї необхідності мученицької смерті в боротьбі за правду та віру. Щоб якомога більше розкрити значення життя та загибелі кн. Олександра, художник співвідносить їх з мученицькою смертю Христа. Через духовні паралелі підкреслює причетність сучасної йому трагічної події до вічності.

Взаємодію середньовічної та ренесансної філософсько-етичних концепцій людини спостерігаємо в графічному зображенні герба Острозьких, у композицію якого включені як релігійні, так і космічні символи. На відміну від середньовічної геральдики, яка часто базувалась на порівнянні людини з наймогутнішим звіром або птахом (реальним чи фантастичним), художники Відродження шукали у всесвіті більш величніші об'єкти, відповідні тим чи іншим людським цнотам, стверджуючи, що людина не обмежена у своєму удосконаленні, але нічого не варта без зв'язку з Богом.

3.6. Синтезування середньовічних та ренесансних традицій в декоруванні книг, споруд та речей вжитку. Простежується залежність принципів стилізації декору від світоглядних засад епохи. Якщо середньовічний теоцентричний світогляд, з його спрямованістю до потойбічного буття і відповідним відчуттям всесвіту

як великої вертикалі, породжував подовженість і стислість форм і пропорцій з переважанням вертикальних ліній, то ренесансне пантеїстичне світосприйняття спонукало до створення урівноважених і сталих форм та композицій, до заміни тератологічної символіки флористичною.

Синтезування середньовічної та ренесансної символіки яскраво виявилось в орнаментальних композиціях стародруків Острозького осередку XVI – поч. XVII століття. В них часто зустрічаються мотиви хитро сплетених стрічок, які вважалися знаком вічності, або зображення частин фантастичних химерних істот, пов'язані з середньовічними тератологічними символами всесвіту. Чимало аналогій орнаментальних мотивів острозьких видань можна знайти в пластичних рельєфах на кам'яних порталах замку кн. Острозьких, що свідчить про взаємовплив архітектурного та графічного декору. Наприклад, титульна сторінка Острозького букваря 1578 р., оздоблена плетінчастим орнаментом, подібним до орнаменту, вирізьбленого на порталі скарбниці в замку князів Острозьких. У свідомості митців XVI ст. титульний аркуш – символічний вхід до книги, асоціювався із справжнім входом, оздобленим різьбою, та з символічним входом у вічне духовне пізнання, відображенням якого є знак переплєтених ліній. У к. XVI ст. такі символічні зображення, пов'язані з середньовічним світосприйняттям, скерованим на містику, надприродність та вічність, вже вичерпували свої можливості. Тому зміст і форма символу поступово змінюються. Згідно з ренесансним світоглядом, що стверджує цінність реального світу, в орнаментах з'являються зображення квіток, гілок, винограду, різних рослин. Ці флористичні елементи декору, не втрачаючи свого значення символів християнської релігії (троянда – символ Богородиці, виноградна лоза – символ Христа), отримують нове змістовне навантаження ренесансного світосприйняття, стають не тільки символічними, але й іконографічними знаками краси землі та гармонії всесвіту. На першій сторінці рукописного Євангелія від Матфея XVI ст. розміщений орнамент у вигляді гнучкої стеблини з вигнутими тонкими листками та невеликими простими квітками, які художник міг безпосередньо бачити в природі. На титулі Острозької Біблії зображена урочиста арка, оздоблена стилізованими листками аканту, який можна сприймати і як середньовічний символ міцності християнської віри, і як ренесансний символ світового дерева. Для цього титулу була використана гравюра німецького ксилографа Ергарда Шена з нюрнберзького видання Біблії 1524 р., але український художник вніс у неї деякі корективи, змінив зображення оголених постатей на зображення букетів квітів. Острозькі митці, що оздоблювали духовні книги, на відміну від західноєвропейських художників, ніколи не виставляли матеріальної, тілесної краси на перший план, підкреслюючи її другорядність. На відміну від Західної Європи, український Ренесанс значно більшою мірою тяжів до естетичних основ середньовічної візантійської духовності як основи національної культури. Вагомою рисою естетичного світогляду, що зумовлював розвиток мистецтва XVI ст., залишалось твердження попередньої доби про духовну природу краси, джерелом якої є Божество.

Взаємодія середньовічних та ренесансних принципів декоративної стилізації знайшла яскравий вияв у оздобленні архітектурних деталей та предметів вжитку. Завіси до дверей подібні до виноградної лози, окуття замкової брами – до поля з квітами, свічник князя В.-К. Острозького нагадує реальне дерево і разом з тим символічне дерево світу, стовбур якого, виростаючи з кола землі та завершуючись свічами – знаками “горіння душ до Бога в небі”, єднає земний та небесний світи.

ВИСНОВКИ

Аналіз пам'яток мистецтва Острозького осередку др. пол. XVI – п. пол. XVII ст., як непересічного цілісного явища культурного життя України в контексті осмислення проблеми взаємодії ідейно-художніх концепцій середньовічної греко-слов'янської та ренесансної західноєвропейської культури, дає підставу для таких висновків.

1. У др. пол. XVI – п. пол. XVII ст. Острог був одним з найвизначніших центрів мистецтва України. Розквіт Острозького осередку обумовлювався низкою соціальних, політичних та історичних чинників, зокрема, значним економічним розвитком міста, його правовим статусом резиденції могутнього роду князів Острозьких – патріотів і меценатів вітчизняної культури, політичною та освітньою діяльністю В.-К. Острозького, спрямованою на захист прав православної церкви та національної самобутності. Розвиток мистецтва Острозького осередку стимулювала діяльність слов'яно-греко-латинської академії, у якій поєднання надбань греко-візантійської, слов'янської та західноєвропейської культури отримало інституційне забезпечення. Якщо політичне скерування академії визначалось протистоянням польсько-католицькій експансії, то її культурна орієнтація була направлена на поєднання вітчизняних традицій з досягненнями латинського Заходу.

2. На межі XVI–XVII ст. Україна була не тільки місцем просторового перетину та синтезування культур двох географічних ареалів: греко-візантійського та західноєвропейського, але й місцем часового перетину двох епох: Середньовіччя та Відродження. Внаслідок поєднання середньовічної (греко-слов'янської та власне української) спадщини із здобутками Заходу виник новий культурний феномен – українське ренесансне мистецтво, що відрізнялось від західноєвропейського більш тісними зв'язками з містичними основами візантійської духовності Середньовіччя.

3. Можливість синтезування середньовічної та ренесансної ідеологічних систем була обумовлена поєднанням двох тенденцій людської психіки – прагнення до цілеспрямованої діяльності на землі, характерної для доби Відродження, з внутрішнім вертикальним рухом до Бога, характерним для Середньовіччя. Ці два протилежні напрямки людського буття були присутні в культурах різних часів та народів, але були роз'єднаними між собою. На межі двох епох – Середньовіччя, з його пориванням до Абсолюту, та Ренесансу, з його любов'ю до землі, вони злились воедино.

4. Ідейним підґрунтям синтезування художніх традицій середньовічної візантійської та ренесансної західноєвропейської культури є взаємодія світоглядних концепцій двох епох. Головні конструктивні положення ренесансного антропоцентричного світогляду вже існували в своєму зародку в світогляді середніх віків і були розвинуті гуманістами Відродження згідно з потребами свого часу. Основна формуюча ідея середньовічної духовності – ієрархічного протиставлення діаметрально протилежних начал буття – переросла в ідею єдності протилежностей: матеріальної та духовної субстанції, Бога та людини, душі та тіла, земного та небесного світу... Середньовічна модель всесвіту у вигляді великої вертикалі буття була розвинута ренесансною філософією у більш складні конструкції: хреста, кола, колеса. При тому лінія, як символ єдиного континуального, не зникла, а переросла в інші форми, принцип єдності реального земного та надприродного світу набув більш складних ознак. Християнський світогляд доби Середньовіччя та Відродження об'єднав принцип центрризму. Ідея теоцентризму легко “зісковзнула” на новий антропоцентричний зміст. Отже, антропоцентризм Ренесансу базувався не лише на культурі античного світу, але й на середньовічному християнському теоцентризмі. Ствердження культурою Середньовіччя людини як найвищого Божого творіння, (сутності універсуму), для якого, за словами Петра Ломбардського, був “створений весь всесвіт”, знайшло свій подальший розвиток у ренесансній ідеї богорівності людини. Середньовічна ідея суперечливості внутрішніх якостей особистості була переосмислена ренесансною філософією в універсалізм та всемогутність людини.

6. Синтезування ідейно-художніх концепцій середньовічної греко-візантійської та ренесансної західноєвропейської культури знайшло свій конкретний прояв у пам'ятках архітектури та мистецтва др. пол. XVI – п. пол. XVII століття. У побудові простору храму та ікони готична вертикальна модель світу, з її містичним поривом до Бога, синтезувалась з ренесансною “коловою” моделлю всесвіту. Храм ставав втіленням ідеї “мезокосму” – проміжного середнього світу між земним і небесним буттям. У іконі побудова двовимірного простору, що розвивається в одній площині, знизу вгору, за принципом середньовічної ієрархії буття, синтезується з намаганням передати тривимірний реальний простір, який продовжується вглибину; зворотна перспектива поєднується з елементами прямої перспективи, узагальнене зображення “архетипів” (понять) речей – з відображенням конкретних споруд і предметів. У трактуванні образів Христа, Богородиці та святих середньовічне прагнення до трансцендентності (аскетизму, безпристрасності, нерухомості, містичності) поєдналось з ренесансним намаганням наблизити потойбічні персонажі до реального життя. На основі злиття візантійської іконографічної схеми з досягненнями ренесансного мистецтва відбувається формування нового стилю іконопису.

У портретному малярстві ренесансна концепція особистості, яка акцентувала значення власної волі у формуванні свого “я”, синтезувалась з візантійською традицією, згідно з якою характер людини, (її внутрішня природа), повністю зале-

жить від містичної Вищої сили, визначається присутністю Бога в її душі. Втілення духовної сутності портретованого поєднувалось з яскравою соціальною та індивідуальною характеристикою.

У меморіальній пластиці засади теоцентричного середньовічного світогляду, з його акцентуванням смерті, як переходу до потойбічного світу та містичного злиття з Богом, синтезувались із засадами антропоцентричного світогляду, що прагнув уславлення людини через розкриття її фізичної краси, духовних цнот та її плідної земної діяльності, яка давала право на вічність.

У декоруванні рукописної та друкованої книги синтезування естетичних засад двох культур виявилось у взаємодії середньовічної та ренесансної символіки в процесі створення орнаментальних та геральдичних композицій. Абстрактні геометризовані елементи плетінки та тератологічні мотиви, що відображали середньовічне містичне сприйняття світу, поєднувались з елементами, взятими безпосередньо з навколишньої природи, з реалістично трактованими рослинними мотивами. Відбулось поєднання середньовічної символічної та ренесансної іконографічної знакових систем.

7. На відміну від західноєвропейського Ренесансу, який протиставляв себе середньовічній культурі, в основі українського Відродження лежав ідейний та художній синтез західноєвропейських ренесансних та власних традицій, виплеканих на ґрунті греко-візантійської середньовічної естетики.

8. Твори митців Острозького осередку відобразили розквіт та завершення ренесансної фази українського мистецтва, підвели підсумок ренесансному методу пізнання дійсності та відкрили шляхи його подальшої еволюції. В них втілилась зміна принципів світосприйняття, перехід від бачення світу як центричної замкнутої системи до усвідомлення його в нескінченному розвитку та складній взаємодії всіх проявів буття.

СПИСОК ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бондарчук Я. В. Живопис портретний Острожчини XVI–XVIII ст. // Острозька академія XVI–XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька академія, 1997. – С. 50–52.

2. Бондарчук Я. В. Скульптура Острожчини XVI–XVIII ст. // Острозька академія XVI–XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька академія, 1997. – С. 150 – 152.

3. Бондарчук Я. В. Кахлі острозькі. // Острозька академія XVI–XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька академія, 1997. – С. 61 – 62.

4. Бондарчук Я. В. Оборонні споруди Острога. // Острозька академія XVI–XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька академія, 1997. – С. 107 – 108.

5. Бондарчук Я. В. Собор Богоявленський. // Острозька академія XVI–XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог: Острозька академія, 1997. – С. 158 – 159.

6. Бондарчук Я. В. Формування збірки волинського іконопису Острозького історико-культурного заповідника. // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали III Всеукраїнської конференції. – Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 1996. – С. 30–32.

7. Бондарчук Я. В. Іконопис Острожчини XVI–XVIII ст. // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції. – Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 1997. – С. 57–59.

8. Бондарчук Я. В. Книга Василя Суразького (Маллошицького) “О единой истинной православной вѣрѣ...” – видатна пам’ятка філософської та полемічної думки в Україні XVI ст. // Освячення історії. Збірник праць на пошану професора М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог: Острозька академія, Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1999. – С. 162–166.

9. Бондарчук Я. В. Острозький Богоявленський собор XV–XVI ст. Синтезування світоглядних засад греко-візантійської та західноєвропейської культури доби Середньовіччя та Відродження. // Пам’ятники сакрального мистецтва Волині. Матеріали VIII міжнародної конференції. – Луцьк: Надстир’я, 2001. – С. 113–115.

10. Бондарчук Я. В. Синтез засад середньовічної та ренесансної духовності в іконописі Острозького осередку др. пол. XVI – п. пол. XVII ст. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2000. – Випуск 5. – С. 109–121.

11. Бондарчук Я. В. Взаємодія світоглядних засад середньовічної греко-візантійської та ренесансної західноєвропейської духовності в пам’ятках оборонного зодчества Острозького осередку др. пол. XVI– п. пол. XVII ст. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 6. – С. 16–20.

12. Бондарчук Я. В. Синтез засад середньовічної та ренесансної самосвідомості особистості у портретному мистецтві Острозького осередку XVI–XVII століття. // Народнознавчі зошити. – 2001. – №2 – С. 219–230.

Бондарчук Я. В. Мистецтво Острозького осередку др. пол. XVI – п. пол. XVII століття. (Синтезування середньовічних візантійських та ренесансних західноєвропейських ідейно-художніх концепцій). Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.05 – образотворче мистецтво. – Львівська академія мистецтв, Львів, 2002.

Дисертація присвячена осмисленню особливостей взаємодії середньовічної візантійської та ренесансної західноєвропейської світоглядних та художніх систем у ми-

стецтві України, територія якої в др. пол. XVI – п. пол. XVII ст. була місцем просторового та часового перетину цих двох культур. Проблема поєднання ідейно-художніх концепцій Середньовіччя та Відродження розглядається на матеріалі художньої спадщини одного з найбільших мистецьких центрів України XVI–XVII ст. – Острозького осередку, в якому синтезування засад візантійської та західноєвропейської естетики, притаманне для всієї культури України того часу, знайшло особливий вияв. На підставі комплексного аналізу пам'яток мистецтва Острожчини розглядається питання, як співвідносилися між собою філософське осмислення світу та формальні прийоми художнього виразу доби Ренесансу та Середньовіччя, як здійснювався інтелектуальний та художній синтез двох епох.

Ключові слова: Острозький осередок, мистецтво, Середньовіччя, Відродження, синтезування, світоглядні концепції, художньо-образна система, взаємодія, стиль.

Бондарчук Я. В. Искусство Острога вт. пол. XVI – п. пол. XVII века (Синтез средневековых византийских и ренессансных западноевропейских идейно-художественных концепций). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.05 – изобразительное искусство. Львовская академия искусств, Львов, 2002.

Диссертация посвящена осмыслению проблемы взаимодействия средневековой византийской и ренессансной западноевропейской художественных систем в искусстве Украины, территория которой во вт. пол. XVI – п. пол. XVII в. была местом пространственного и временного пересечения двух культур. Проблема взаимодействия художественных стилей рассматривается сквозь призму синтезирования мировоззренческих концепций двух эпох, на материале художественного наследия одного из наиболее значительных культурных центров Украины XVI–XVII в. – города Острога, в котором взаимодействие основ греко-византийской и западноевропейской эстетики, присущее всей культуре Украины того времени, нашло особенно яркое проявление. На основании комплексного анализа произведений искусства острожских мастеров автор решает вопрос, как соотносились между собой философское осмысление мира и формальные средства художественной выразительности Средневековья и Возрождения, как осуществлялся интеллектуальный и художественный синтез двух эпох.

Вопреки утверждению о несовместимости мировоззренческих систем Ренессанса и Средневековья диссертант выявляет общие черты в мировидении этих двух типов культуры, отстаивает мнение, что Ренессанс был не антитезой, а логическим завершением средневековой эпохи, которая достигла в нем наивысшей точки развития, что все главные конструктивные идеи ренессансного антропоцентрического ми-

ровозрения существовали в зародыше в мировоззрении Средневековья. Идея иерархического единства реального и потустороннего мира получила дальнейшее развитие в ренессансном пантеистическом мировоззрении, утверждавшем присутствие Абсолюта не только на вершине неба, но и в земной природе. Средневековый образ мира как вертикали бытия стал основой для новых моделей мироздания в виде креста, круга, колеса Вселенной. На основании средневекового представления о человеке как найвысшем Божем творении, “сущности универсума”, была сформулирована основная идея ренессансного антропоцентризма – о богоравенстве человека.

Взаимодействие идей ренессансной культуры, направленной во внешний материальный мир, стремящейся к познанию земной реальности в линейном пространстве и времени, и византийской культуры, ориентированной на внутреннее духовное движение личности по инволюте – к Богу, привело к синтезированию в искусстве имманентных (античных) и трансцендентных (средневековых) форм художественной выразительности. Взаимодействие средневековой и ренессансной моделей мира отразилось в организации пространства храма, во взаимодействии двух- и трехмерного пространства иконы, в сочетании иконографической и символической функций орнамента рукописных и печатных книг, в синтезировании тератологического и флористического принципа стилизации форм предметов обихода. Взаимодействие основ западноевропейской и греко-византийской культуры определило особенности украинской версии ренессансной концепции личности, отразилось в иконописи в трактовке образов Христа, Богородицы и святых, и, главным образом, в портретной живописи того времени. Синтез философских концепций жизни и смерти двух эпох нашел наиболее яркое проявление в мемориальной пластике XVI–XVII века.

Анализируя художественное наследие острожских мастеров XVI–XVII в. в контексте взаимодействия традиций двух эпох, автор приходит к заключению, что в основе украинского искусства ренессансного периода лежал синтез мировоззренческих и художественных концепций западноевропейской ренессансной и отечественной культуры, во многом зависевшей от мистических основ византийской эстетики средневековья. Во взаимодействии двух культур отразилась новая украинская ментальность, стремившаяся преодолеть дуальность сознания и бинарность человека и мира, утвердить земную реальность как воплощение мудрости Бога.

Ключевые слова: Острожский культурный центр, искусство, Средневековье, Возрождение, синтез, мировоззренческие концепции, художественно-образная система, взаимодействие, стиль.

Bondarchuk, Yaroslava V. The Art of the Ostroh Circle in the second half of the 16th and the first half of the 17th centuries: The Synthesis of the Artistic Concepts of the Medieval Greek-Byzantine and Renaissance West-European Traditions. Manuscript.

Candidate's Thesis for an Art-History Degree, specialization 17.00.05 – Fine Arts. Lviv Academy of Arts. Lviv, 2002.

This dissertation studies the peculiarities of interaction between the Medieval Greek-Byzantine and Renaissance West-European art systems in the Ukrainian art in the second half of the 16th and the first half of the 17th centuries. At those times Ukraine was a place of time and spatial crossing of these two cultures. The issue of combining the art systems is considered in the light of the synthesis between Medieval and Renaissance concepts. The study is done on the material of the artistic inheritance of the Ostroh Circle, which was one of the greatest cultural centres of Ukraine in the 16th–17th centuries. On the basis of the complex analysis of Ostroh architecture and art, the author examines the correlation between the philosophical understanding of the world, the ideology, the conception of a human being from the Middle Ages to the Renaissance on the one hand and the forms of art expression on the other. The research is also aimed at the understanding of the intellectual and art synthesis of the two epochs.

Key words: Ostroh Circle, art, Middle Ages, Renaissance, synthesis, world outlook concepts, art system, correlation, icon-painting, style.

Підписано до друку 28.10.2002 р. Формат 42х30/4.
Папір офсетний. Друк - ризографія.
Ум. друк. арк. 1,2. Наклад 100 прим.

Віддруковано
в Редакційно-видавничому відділі
Національного університету "Острозька академія".

Адреса друкарні:
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800 Україна;
тел./факс: (03654) 2-29-49

453856

AB 53.253
11257.
AB 53.253

2003 ONE

МИСТ